

Вікторія БАБАНІНА

*доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
капітан міліції,
кандидат юридичних наук
biktoria@mail.ru*

УДК 343.21

КОНЦЕПЦІЇ ПРОЕКТІВ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досліджено основоположні засади формування закону про кримінальну відповідальність шляхом порівняння проектів Кримінального кодексу України 2001 року. Визначаються спільні та відмінні ознаки проектів КК України від 12 травня 1998 року № 1029 та від 15 травня 1998 року № 1029-1. Визначено, що окремі положення проекту КК України № 1029-1, які були відхилені законодавцем, набувають дедалі більшої актуальності і їх необхідно врахувати у чинному КК України. До таких, зокрема, належать інститути кримінальних проступків та кримінальної відповідальності юридичних осіб (інститут застосування до юридичних осіб кримінально-правових заходів).

Ключові слова: закон про кримінальну відповідальність; проекти кримінального кодексу; засади формування закону; кримінальна відповідальність; інститут кримінальних проступків.

Постановка проблеми. Дослідження питань щодо механізму створення кримінального законодавства в сучасних умовах набуває надзвичайної актуальності. Пояснюється це тим, що вивчення закономірностей розроблення, підготовки та прийняття закону про кримінальну відповідальність дасть змогу виявити ті упущення чи недоліки, які системно впливають на його якість. Особливо важливим у цьому контексті є дослідження найбільш масштабних (значимих) процесів підготовки та прийняття закону про кримінальну відповідальність. Йдеться насамперед про процес підготовки та прийняття Кримінального кодексу України (КК України) 2001 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принагідно зазначимо, що вітчизняні вчені (П.П. Андрушко, В.І. Борисов, В.К. Грищук, В.А. Мисливий, А.А. Музика, В.О. Навроцький, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та інші) роз-

Концепції проектів Кримінального кодексу України: історико-правове дослідження, с. 1–7

глядали окремі аспекти підготовки та прийняття проекту КК України. Однак спеціального комплексного дослідження питань порівняльного аналізу проектів КК України 2001 року на сьогодні немає.

З огляду на це **метою статті (завданням)** є порівняльний аналіз проектів КК України 2001 року.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою дослідження механізму створення та прийняття чинного КК України, на нашу думку, має слугувати системний аналіз формування закону про кримінальну відповідальність, який повинен передбачати не просто вивчення таких засад, а й певне порівняння можливих альтернативних варіантів.

У цьому контексті обов'язковим вбачається аналіз положень, які заклалися в основу обох проектів Кримінального кодексу України (проект КК України від 12 травня 1998 року № 1029 (проект № 1029) [1] та проект КК України від 15 травня 1998 року № 1029-1 (проект № 1029-1) [2]. Як відомо, в результаті у 2001 році було прийнято проект № 1029, а тому його положення й відображено в чинному КК України, тоді як альтернативний проект КК України № 1029-1 не знайшов належної підтримки.

Передусім варто звернути увагу на планомірність та довготривалість підготовки і прийняття КК України: проект зареєстровано в 1998 році, а прийнято у квітні 2001 року. Отже, законодавцю знадобилося три роки на його опрацювання та ухвалення. При цьому зазначимо, що проект № 1029 виносився на друге та третє читання, що було обумовлено як значною кількістю пропозицій суб'єктів законодавчої ініціативи, так і потребою детального їх опрацювання та прийняття виваженого доопрацьованого кодифікованого акта. Чого, однак, не можна сказати про підготовку і прийняття Кримінального процесуального кодексу України, який опрацьовувався в законодавчому органі тільки три місяці (проект Кримінального процесуального кодексу № 9700 зареєстровано 12 січня 2012 року, а прийнято в цілому 12 квітня 2012 року) [3].

Зауважимо також, що у вітчизняній кримінально-правовій науці на сьогодні відсутні праці, які були б присвячені саме дослідженню та порівнянню формування положень закону про кримінальну відповідальність, що закладалися в проекти КК України 2001 року. Хоча, безумовно, до порівняння окремих положень проектів КК України у своїх наукових працях зверталися П.П. Андрушко, О.О. Дудоров, О.О. Кваша, М.Й. Коржанський, В.В. Кузнецов, М.І. Мельник, В.А. Мисливий, А.А. Музика, А.В. Савченко, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк та інші. Утім, зазначені дослідження стосуються тільки певних аспектів проектів КК України 2001 року, тоді як комплексного порівняння саме формування закону про кримінальну відповідальність не проведено.

Що стосується основоположних засад кримінальної відповідальності та самого місця й ролі кримінального закону в правовій системі України, то в обох проектах КК України (№ 1029 та № 1029-1) було передбачено подібні вихідні положення. Однак вони містили й суттєві розбіжності як щодо визначальних інститутів кримінального законодавства, так і стосовно окремих

особливостей реалізації законодавства про кримінальну відповідальність. Окрім цього, існували розбіжності і в самій структурі закону про кримінальну відповідальність.

Якщо оцінювати положення проектів КК України за їх співвідношенням із положеннями Кримінального кодексу України від 28 грудня 1960 року, то цілком очевидним є висновок про максимальну подібність проекту № 1029 до вказаного Кодексу. Це стосується й основних принципів побудови закону про кримінальну відповідальність, і засад кримінальної відповідальності, і формування та функціонування визначальних інститутів кримінального права. Водночас власне проект № 1029 не можна визнати копією КК України 1960 року, оскільки він передбачав низку новел, хоча при цьому зберігав загальні ознаки попереднього КК України. Зокрема, в основу проекту № 1029, а відповідно, і чинного КК України, як і в КК України 1960 року, закладено поділ на Загальну та Особливу частини, які, в свою чергу, поділялися на розділи. Розділи мали окрему нумерацію в Загальній та Особливій частинах та складалися зі статей.

Натомість структура проекту № 1029-1 передбачала Загальну та Особливу частини, що складалися з розділів, поділених на глави з наскрізною нумерацією, які, в свою чергу, складалися зі статей. Такий підхід, на нашу думку, забезпечував більш чітку та деталізовану структуру (побудову) кримінального кодексу, що могло спростити процес правозастосування.

Також суттєві відмінності між проектами полягали і у визначенні кола кримінально караних діянь. Зокрема, у проекті № 1029 до таких діянь відносили тільки злочини (передбачені КК України суспільно небезпечні винні діяння – дію або бездіяльність, – вчинені суб'єктом злочину), тоді як у проекті № 1029-1 було передбачено кримінальну відповідальність за вчинення караних діянь, які залежно від небезпечності поділялися на кримінальний проступок, злочин, тяжкий злочин, особливо тяжкий злочин (ч. 3 ст. 14 проекту) [2]. У період підготовки та прийняття КК України 2001 року ця норма викликала дискусії та зазнала серйозної критики, а відтак, її не було закріплено у законодавстві. Втім, уже через одинадцять років у зв'язку з прийняттям у 2012 році чинного Кримінального процесуального кодексу України виникла необхідність передбачити кримінальний проступок як вид кримінально караного діяння.

Зауважимо також, що відповідно до проекту № 1029 злочини було диференційовано на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі.

Згідно з проектом № 1029 злочином пропонувалося визнавати суспільно небезпечне, винне діяння (дію або бездіяльність), заборонене кримінальним законом. Врешті це визначення було дещо редакційно змінено та доповнено ознакою «вчинене суб'єктом злочину».

На відміну від цього відповідно до проекту № 1029-1 караним діянням визнавалась протиправна умисна чи необережна дія або бездіяльність, заборонена цим Кодексом під загрозою покарання.

Існували певні відмінності і у визначенні суб'єктів злочину (суб'єктів кримінальної відповідальності), до яких в одному випадку належали тільки

фізичні осудні особи, які досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (проект № 1029), а в другому – як фізичні, так і юридичні особи (проект № 1029-1). У цьому контексті також слід визнати певне «випередження часу» альтернативним проектом № 1029-1. Його положення не були сприйняті законодавцем, але вже через тринадцять років (у 2014 році) Верховною Радою України до чинного КК України введено новий інститут – кримінально-правові заходи, які застосовуються до юридичних осіб. Хоча зазначений інститут і не можна визнати кримінальною відповідальністю юридичних осіб у чистому вигляді, однак варто зауважити про повернення до ідей проекту № 1029-1.

Загальні положення щодо попередньої злочинної діяльності та співучасті у злочині мають багато спільного в обох проектах, водночас існує певна відмінність у визначенні специфічних видів (проявів) співучасті. Згідно з проектом № 1029 відповідальність за такі специфічні прояви співучасті, як причетність до злочину та неповідомлення про злочин, пропонується встановити в статтях Особливої частини і визнати такі діяння окремими складами злочинів. Натомість у проекті № 1029-1 специфічні прояви співучасті було описано в нормах Загальної частини у нерозривному поєднанні із самим інститутом співучасті.

Також слід звернути увагу на суттєву різницю у визначенні обставин, які виключають злочинність діяння, відповідно до проектів КК України. Проектом № 1029-1 було передбачено більш широке коло обставин, які виключають злочинність діяння. Зокрема, до них віднесено такі, як помилка в правомірності вчиненого, кримінально-правовий компроміс та добровільна відмова. При цьому вказаний проект фактично об'єднував в одній главі інститут обставин, що виключають злочинність діяння, та інститут загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, тоді як у проекті № 1029 ці інститути було чітко розмежовано й передбачено в окремих розділах Загальної частини.

Системи покарань також мали відмінності згідно з проектами КК України. Цілком логічно, що проект № 1029-1, в якому було запропоновано визнавати суб'єктом злочину (суб'єктом кримінальної відповідальності) не тільки фізичну, а і юридичну особу, визначав систему покарань із можливістю їх застосування до юридичних осіб. Покарання пропонувалося розділити на дві групи: 1) покарання, що могли застосовуватися до фізичних осіб (9 видів покарань); 2) покарання, які могли застосовуватися тільки до юридичних осіб (5 видів покарань). Спектр покарань, що могли застосовуватися до фізичних осіб, включав такий їх вид, як смертна кара. Крім цього, було передбачено застосування до фізичних осіб таких покарань: а) кримінальна реституція; б) позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю; в) штраф; г) конфіскація майна, знарядь і засобів вчинення злочину; ґ) вислання іноземця за межі України; д) обмеження по службі військовослужбовця; е) направлення військовослужбовця у дисциплінарну частину; є) позбавлення волі. До юридичних осіб пропонувалося застосовувати такі види покарань: а) кримінальна реституція; б) штраф; в) конфіскація зна-

рядь і засобів вчинення злочину; г) заборона здійснювати певну діяльність; г) оголошення юридичної особи злочинною організацією та її ліквідація з конфіскацією майна.

На противагу цьому система покарань у проекті № 1029 враховувала тільки можливість їх застосування до фізичних осіб. Незважаючи на це, спектр кримінальних покарань виявився ширшим і охоплював одинадцять їх видів: 1) штраф; 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 4) виправні роботи; 5) службові обмеження для військовослужбовців; 6) конфіскація майна; 7) арешт; 8) обмеження волі; 9) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; 10) позбавлення волі на певний строк; 11) довічне позбавлення волі. Отже, згідно з проектом № 1029 найбільш суворим визнавалось довічне позбавлення волі і не було передбачено покарання у виді смертної кари. Водночас слід констатувати, що зазначеним проектом пропонувалося передбачити досить широке коло видів покарань, зокрема громадських робіт, виправних робіт, арешту та обмеження волі.

Спільними ознаками систем покарань в обох проектах був принцип їх побудови, а саме: розташування видів покарань від менш суворого до більш суворого, а також включення таких видів покарань, як штраф, позбавлення права, направлення військовослужбовця в дисциплінарний батальйон (дисциплінарну військову частину) та позбавлення волі (позбавлення волі на певний строк).

Визначальною ознакою системи покарань, передбаченої у проекті № 1029-1, була наявність низки покарань, притаманних кримінальному законодавству зарубіжних країн, зокрема країн континентальної Європи. Насамперед ідеться про кримінальну реституцію та вислання іноземця за межі України, передбачені в Кримінальному кодексі Королівства Нідерланди [4, 40] та Кримінальному законодавстві Королівства Норвегія [5, 348]. Однак, незважаючи на таку спрямованість проекту та сприйняття ним окремих підходів, які використовуються в кримінальному законодавстві європейських країн, простежується і протилежна тенденція – існування покарання у виді смертної кари.

Натомість для системи покарань, закладеної в проект № 1029, характерна певна обмеженість майнових видів покарань порівняно із законодавством європейських країн.

Варто зазначити про ще одну суттєву відмінність між проектами КК України, які є предметом нашого розгляду, що стосується особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх. У проекті № 1029 такі особливості визначаються в окремому розділі (Розділ XVI) Загальної частини, тоді як згідно з проектом № 1029-1 вони або взагалі не визначаються, або визначаються в загальних нормах про суть певного виду покарання.

Засади побудови Особливої частини мають спільні ознаки в обох проектах і полягають у її конструюванні на основі поділу об'єктів. Однак сама конструкція Особливої частини містить певні відмінності. Як уже зазначалося, проект № 1029-1 структурно поділявся на розділи, що, в свою чергу, поділялися на глави. Завдяки цьому структура Особливої частини мала більш дета-

лізований поділ, який ґрунтується на класифікації об'єктів злочину на родові та видові. При цьому з урахуванням назв розділів Особливої частини проекту родовими об'єктами злочинів слід визнавати суспільні відносини у сферах: охорони людства; щодо охорони особи; охорони держави та влади; власності та економіки; громадської безпеки; несення військової служби.

Натомість Особливу частину проекту № 1029 було поділено тільки на розділи, з чого можна зробити висновок, що в її основу закладалася класифікація лише родових об'єктів, до яких віднесено суспільні відносини у сферах: національної безпеки України; охорони життя та здоров'я особи, її волі, честі та гідності, статевої свободи і статевої недоторканності; охорони конституційних, трудових та інших особистих прав громадян; власності; господарської діяльності, довкілля, громадської безпеки, безпеки виробництва, безпеки руху та експлуатації транспорту, громадського порядку та моральності; обігу наркотичних засобів та здоров'я населення; охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів та призову і мобілізації; авторитету органів державної влади, органів самоврядування та об'єднань громадян; використання автоматизованих електронно-обчислювальних систем; службової діяльності та правосуддя; охорони порядку несення військової служби; охорони миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Саме таку побудову Особливої частини було застосовано у чинному КК України.

Водночас спектр злочинів (кримінально караних діянь) в обох проектах КК України не мав принципової відмінності, хоча, безумовно, переліки злочинних (кримінально караних) діянь та їх ознак були різними.

Висновки. Таким чином, порівняння положень закону про кримінальну відповідальність, які містилися в проектах КК України, дає підстави для таких висновків. По-перше, законопроекти сформовано на досить подібних засадах. Передусім ідеться про місце та роль закону про кримінальну відповідальність, загальні ознаки його побудови тощо. По-друге, у проектах також відображено і відмінні засади, що, зокрема, стосуються: визначення суб'єкта злочину (суб'єкта кримінальної відповідальності), класифікації злочинів; визначення поняття злочину (кримінально караного діяння); віднесення до кримінально караних діянь не тільки злочинів, а й кримінальних проступків; системи кримінальних покарань; опису специфічних проявів співучасті; принципів побудови Особливої частини КК України тощо. По-третє, слід констатувати, що окремі концептуальні засади проекту № 1029-1, які були відхилені Верховною Радою України при прийнятті КК України 2001 року, згодом виявилися актуальними та необхідними для чинного КК України. Йдеться насамперед про запровадження інституту кримінальних проступків та встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб (встановлення можливості застосування до юридичних осіб кримінально-правових заходів).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Проект Кримінального кодексу України, підготовлений робочою групою Кабінету Міністрів України та зареєстрований 12 травня 1998 року за № 1029 [Електронний ре-

- сурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=3865&pf35401=3898
2. Проект Кримінального кодексу України, зареєстрований 15 травня 1998 року за № 1029-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=3885&pf35401=3917
 3. Проект Кримінального процесуального кодексу України, зареєстрований 12 січня 2012 року за № 9700 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42312
 4. Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. Б.В. Волженкин; пер. с англ. И.В. Мироновой. – [2-е изд.]. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 510 с.
 5. Уголовное законодательство Норвегии. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 375 с.

Бабаніна В. Концепції проектів Кримінального кодексу України: історико-правове дослідження / В. Бабаніна // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 1. – С. 1–7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gr.gov.ua/chasopys/ua/pdf/5-2015/babanina.pdf>

Викторія БАБАНИНА

КОНЦЕПЦИИ ПРОЕКТОВ УГОЛОВНОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ: ИСТОРИКО-ПРАВОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

Исследованы основополагающие принципы формирования закона об уголовной ответственности путем сравнения проектов УК Украины 2001 года. Определены общие и отличительные черты проектов УК Украины от 12 мая 1998 года № 1029 и от 15 мая 1998 года № 1029-1. Установлено, что отдельные положения проекта УК Украины № 1029-1, которые были отклонены законодателем, приобретают все большую актуальность и их необходимо учесть в действующем УК Украины. К таковым, в частности, относятся институты уголовных проступков и уголовной ответственности юридических лиц (институт применения к юридическим лицам уголовно-правовых мер).

Ключевые слова: закон об уголовной ответственности; проекты уголовных кодексов; принципы формирования закона; уголовная ответственность; институт уголовных проступков.

Viktoriia BABANINA

CONCEPTS OF DRAFT CRIMINAL CODE OF UKRAINE: HISTORICAL AND LEGAL STUDY

The article studies the basic principles of forming the law on criminal liability through the lens of comparison of conceptual frameworks of projects of the Criminal Code of Ukraine in 2001. The common and distinctive features of the project of the Criminal Code of Ukraine № 1029 dated May 12, 1998 and the project of the Criminal Code № 1029-1 dated May 15, 1998 are determined. It is noted that some conceptual provisions of the draft of the CC of Ukraine № 1029-1, which were rejected by the legislature, are gaining more relevant and are necessary for consideration in the applicable Ukraine. These in particular include: introducing the institute of criminal offenses and introducing the institute of criminal liability of legal persons (the institute of applying to legal persons criminal measures).

Keywords: law on criminal responsibility; projects of criminal codes; principles of forming of law; criminal responsibility; institute of criminal misconducts.